

Ο ΜΟΡΟΖΙΝΗΣ

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΟΣ ΚΑΙ Ο ΕΚΠΑΤΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ¹

Νῦν ἀφικνούμεθα εἰς τὴν ἀπαισιωτέραν καὶ τραγικωτέραν περίοδον τῆς Ἀθηναϊκῆς ἱστορίας, ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Ἑνετῶν ἐν ἔτει 1687. Οὐδεμία τφόντι ἄλλη ἐχθρική ἐπιδρομὴ ἐβλαψε τοσοῦτον τὰς Ἀθήνας, ὅσον ἡ περιώνυμος ὑπὸ τὸν Μοροζίνην Ἑνετικὴ κατοχὴ. Διότι οἱ μὲν ἄλλοι βάρβαροι, οἱ πρὸ αὐτῶν καταλαβόντες τὴν πόλιν, ἐσεβάσθησαν τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς μεγαλεῖον, οὗτοι δὲ οὐ μόνον ἀνέτρεψαν τὸ μόνον διατηρούμενον ἕως τότε ἀλώθητον ἀριστούργημα, τὸν Παρθενῶνα, ἀλλὰ καὶ τὰ διασωθέντα ἐκ τοῦ πυρὸς ἀετῶματα αὐτοῦ ἐσύλησαν καὶ κατασυνέτριψαν, τοὺς δὲ Ἀθηναίους ἠνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς ἐστίαις αὐτῶν ἐρήμους καὶ νὰ καταφύγωσι μακρὰν τῆς πατρίδος, ὅπου ἕκαστος ἐπρόφθασε πρὸς σωτηρίαν τῆς ζωῆς. Ἡ δὲ καταστροφὴ τῆς πόλεως ἐπῆλθεν ἀπροόπτως καθ' ἣν ἐποχὴν ἀκριβῶς ἤρχισε ν' ἀναλαμβάνη ἐκ τῶν προτέρων συμφορῶν καὶ νὰ αὐξάνη ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων καὶ ὁ πλοῦτος αὐτῶν.

Ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1684 ἐκήρυξεν ἡ Βενετία πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς δευτέρας πολιορκίας τῆς Βιέννης, καὶ ἀπέστειλε κατὰ τῆς Πελοποννήσου τὸν περιώνυμον ἀρχηστράτηγον Φραγκίσκον Μοροζίνην, τὸν διακριθέντα πρὸ ἐτῶν κατὰ τὸν ἐν Κρήτῃ ἀγῶνα, ἡδὴ δὲ ὑπερβάντα μὲν τὸ ἐξηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος, ἀκμαῖα δ' ἔτι διατηροῦντα τὸ θάρρος καὶ τὴν νεανικὴν δραστηριότητα. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κορώνης καὶ τῶν Καλαμῶν ὁ ὑπὸ τὸν Μοροζίνην στρατὸς διεχρίμασεν ἐν Ζακύνθῳ, ὅπου κατέφθασαν νέαι ἐπικουρίαι καὶ νέος

¹ Τὰς σελίδας ταύτας ἀποσπῶμεν ἐκ τῆς ἄρτι ἐκδοθείσης «Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τουρκοκρατίας» (1400—1800) ὑπὸ Θ. Ν. Φιλαδελφείως, ἣν συνιστῶμεν τοῖς ἀναγνώσταις ἡμῶν θερμότατα.

ἀρχηγὸς τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ ὁ Σουηδὸς κόμης "Οθων Καίνιξμαρκ, διαπρέψας κατὰ τοὺς τριακονταετείς ἐν Γερμανίᾳ πολέμους καὶ ἀπολαύων φήμης ἀνδρείου καὶ σώφρονος στρατηγοῦ. Φθίνοντος δὲ τοῦ Μαίου ἐξέπλευσεν ὁ στόλος ἐκ Ζακύνθου καὶ ἀπεβίβασε τὸν στρατὸν εἰς Πελοπόννησον, ἐνθα ἐν βραχεὶ παρεδόθησαν ἡ Πύλος, ἡ Μεθώνη καὶ τὸ Ναύπλιον, τὰ ἰσχυρότερα αὐτῆς προπύργια· ἀφοῦ δὲ καὶ πάλιν ἐνισχύθησαν διὰ νέων ἐπικουριῶν, πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν ἐν ταῖς μάχαις φρονευθέντων καὶ ὑπὸ τῶν νόσων ἀποδεκατισθέντων, ἐξεστράτευσαν κατὰ τῶν Πατρῶν, διὰ τῆς κατοχῆς τῶν ὁποίων ἐξησφαλίσθη ὁλοκλήρου τῆς Πελοποννήσου ἡ ὑποταγή, πλὴν τῆς Μονεμβασίας, ἥτις παρεδόθη βραδύτερον τῷ 1690.

Οἱ Ἕλληνες καθ' ὁμάδας καὶ διὰ πρεσβειῶν σπεύδοντες ὑποδέχοντο τοὺς Ἑνετοὺς ὡς θεοπέμπτους σωτῆρας καὶ ἐλευθερωτάς, ἂν καὶ τοῦτο πράττοντες ἐξετίθεντο εἰς προφανῆ κίνδυνον· διότι οἱ Τούρκοι ὑποπτεύοντες ὅτι διετέλουν ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν πολεμίων, ἐξηγριοῦντο ὁσημέραι καὶ δεινῶς ἠπειλοῦν καὶ ἐκακοποιοῦν αὐτούς. Ἀλλ' ἂν ἔμεινον πάλιν ἀδρανεῖς θεαταί, θὰ ἐτιμωροῦντο κατόπιν ὑπὸ τῶν νικητῶν. Ὅθεν προτίμησαν νὰ προδιαθέσωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν τοὺς ὀλονέν θριαμβεύοντας Ἑνετοὺς. Τὴν καθολικὴν ταύτην ἐξέγερσιν βλέποντες οἱ προεστώτες καὶ προὔχοντες τῶν Ἀθηναίων, συνεσκέφθησαν μετὰ τοῦ Μητροπολίτου περὶ τοῦ πρακτέου καὶ ἀπεφάσισαν ν' ἀποστείλωσι καὶ αὐτοὶ πρεσβείαν συγκροτουμένην ὑπὸ τῶν προύχόντων Σταματίου Γάσπαρη, Μιχαὴλ Δημάκη, Γεωργίου Δούσμανη¹ καὶ Γιακουμῇ Δαμίστρου² καὶ ἐπὶ κεφαλῇς ἔχουσιν τὸν Μητροπολίτην Ἀθηνῶν, τὸν ἀγα-

¹ Ἡ οἰκογένεια Γάσπαρη διεκρίνεται ἐν τῇ Ἀθηναϊκῇ ἱστορίᾳ ἐπὶ φιλοπατρίας καὶ φιλανθρωπίας, διὰ τοῦτο καὶ ἠγαπάτο ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν. Ὁ Λοκατέλλης μνημονεύει τριῶν ἀδελφῶν, εἰς τῶν ὁποίων ἐφονεύθη μαχόμενος κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Χαλκίδος. Ὁ δὲ Γεώργιος Δούσμανης, ὡς ἐξάγεται ἐκ τινος διπλώματος οἰκογενειακοῦ (δημοσιευθέντος ἐν τοῖς Μνημείοις Καμπούρογλου), ἦν τότε προεστὼς καὶ ἐκ τῶν εὐπόρων Ἀθηναίων, μετὰ δὲ τὸν ἐκπατρισμὸν, καταφυγὼν εἰς Πελοπόννησον, ἐγκατέστη ἐκεῖ καὶ ἐδέχθη ὑπηρεσίαν Ἑνετικὴν. Ὡς ἐβελοντῆς δὲ συνηγωνίσθη κατὰ τῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ διακριθεὶς ἀντημεῖφθη ὑπὸ τῆς Ἑνετικῆς πολιτείας διὰ τοῦ τίτλου ἱππότου καὶ ἄλλων ἀξιωμάτων. Ἡ ὑπογραφή του σώζεται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 1797 ἐγγράφῳ τοῦ ἔτους 1659 τῆς Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας.

² Ὄνομα Δαμίστρος δὲν ἀπῆντησα μέχρι τοῦδε μεταξὺ τῶν Ἀθηναϊκῶν. Ἴσως παρεμορφώθη ὑπὸ τῶν ἀντιγραφῶν.

θὸν καὶ φιλόπατριν Ἰάκωβον τὸν Α' ¹. Ἡ πρεσβεία ἀφίχθεις εἰς Ναύ-

¹ Τὸν Μητροπολίτην τοῦτον Ἰάκωβον τὸν Α' συγγέοντες ὁ κ. Δημ. Καμπούρογλους (Ἱστορ. 6' σ. 164) καὶ Γ. Κωνσταντινίδης (Ἱστορ. σ. 489) πρὸς Ἰάκωβον τὸν Β' τὸν ἀπὸ τοῦ 1714 μέχρι τοῦ 1736 ἐπὶ 22 ὅλα ἔτη ποιμάναντα τὸ πνευματικὸν αὐτοῦ ποίμνιον, ἀποδίδουσιν εἰς αὐτὸν τὸ ὑπὸ Μ. Γεδεώνος δημοσιευθὲν (ἐν Μν. 6' σ. 161) συγχωρητήριον τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἐνῶ ἐκεῖ σαφῶς ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Ἰάκωβος ὁ Β', ἀφοῦ ἱκανοὺς χρόνους ἐποίμανε τὸ ποίμνιόν του ὁσίως καὶ θεαρέστως καὶ ἐφθασεν εἰς γῆρας βαθύ, κατετρώχετο δὲ ὑπὸ μακρᾶς νόσου, ἐποίησατο παραίτησιν ἰδιοθελῆ καὶ ἐζήτησε διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον φροντίζων ὑπὲρ τῆς μελλούσης κρίσεως, καὶ τῶν ἐν ἀγνοίᾳ τε καὶ γνώσει ἡμαρτημένων συγχώρησιν. Ταῦτα συμφωνοῦσι καὶ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰω. Μπενιζέλου περὶ τοῦ Ἰακώβου τούτου τοῦ Β' ἱστορούμενα, ὅτι δηλαδὴ τὸν 22 χρόνον τῆς ἀρχιερατείας του μετεπέμψατο τὸν ἴδιον ἀνεψιὸν Ζαχαρίαν, εἰς τὸν ὁποῖον οἰκειοθελῶς ἐποίησατο τὴν παραίτησιν τῆς ἐπαρχίας του, συγκαταθέσει τῶν προεστώτων καὶ τοῦ ἱερατείου. Ἐντεῦθεν δῆλον ὅτι τὸ συγχωρητήριον κατὰ τοὺς συνήθεις τύπους συνταχθὲν χάριν τῶν ἄγαν προληπτικῶν χριστιανῶν, τῶν ἐφωδιαζομένων διὰ πιστοποιητικῶν οὕτως εἰπεῖν καλῆς διαγωγῆς, ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ τῆς δευτέρας παρουσίας, ἐδόθη εἰς τὸν οἰκειοθελῶς παραιτηθέντα Ἰάκωβον τὸν Β' καὶ ὅχι εἰς τὸν ἐξωσθέντα καὶ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου ἀπορισθέντα καὶ καθαιρεθέντα ὡς ἀντάρτην Ἰάκωβον τὸν Α', ὅστις παρακολουθήσας τὸν Ἑνετικὸν στόλον παρέστη μάρτυς τῆς παλιορκίας τῆς Χαλκίδος ἀπὸ τοῦ πλοίου μετὰ τῶν συναδέλφων προσφύγων ἀρχιερέων Μακαρίου τοῦ Λαρίσης, Ἱεροθέου τοῦ Θηβῶν, Ἀμβροσίου τοῦ Εὐρίπου καὶ Φιλοθέου τοῦ Σάλωνος. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐκστρατείας ἐπανῆλθον οἱ ἀρχιερεῖς οὗτοι εἰς Ναύπλιον καὶ ἐκεῖ ὁ Μοροζίνης ἀπένειμεν αὐτοῖς ἀνά δεκαπέντε γρόσια μηνιαῖον σιτηρέσιον (Locatelli II p. 156). Καὶ κατὰ τοῦτο ὁ κ. Καμπούρογλους, ἀπατηθεὶς ἐκ τῶν μεστῶν σφαλμάτων ἀπομνημονευμάτων Π. Χιώτου, λέγει ὅτι ὁ Ἰάκωβος ἐλάμβανε σύνταξιν 150 ῥεαλίων ἥτοι γροσίων, ἅτινα ἰσοδυναμοῦσι πρὸς 750 καὶ πλέον φράγκα σημερινά. Τοιαύτην σύνταξιν οὐδὲ κατ' ὄναρ εἶδεν ὑπάλληλος τῶν χρόνων ἐκείνων, ὅτε ἡ τιμὴ τῶν πραγμάτων ἦτο κατὰ τρία τέταρτα μικροτέρα τῆς σημερινῆς.

Σφάλλεται πρὸς τούτοις ὁ κ. Καμπούρογλους ἰσχυριζόμενος (Ἱστορ. α' σ. 116) ὅτι ὁ μητροπολίτης Ἰάκωβος μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς εἰς Ναύπλιον ἀποστολῆς ἐπανῆλθε δῆθεν εἰς Ἀθήνας καὶ κατέβη πάλιν εἰς Πειραιᾶ μετὰ τῆς δευτέρας ἢ μᾶλλον τρίτης πρεσβείας πρὸς ὑποδοχὴν τῶν καταπλευσάντων Ἑνετῶν. Ὅλως νέα πρόσωπα ἀπετέλεσαν τὴν πρεσβείαν ταύτην, ὁ δὲ Μητροπολίτης διέτριβεν εἰς Ναύπλιον ἢ ἐπὶ τῶν πλοίων, μακρὰν τῶν κατ' αὐτοῦ λυσσώντων Μωαμεθανῶν. Ὁ ὀρεγόμενος πλειοτέρων πληροφοριῶν συμβουλευθήτω τὸν περὶ ταῦτα λεπτολογοῦντα Λοκατέλλην τὸν παρακολουθοῦντα κατὰ πόδα τὸν ἀρχιστράτηγον Μοροζίνη.

πλιν παρουσιάσθη ενώπιον τοῦ ἀρχιστρατήγου Μοροζίνη καὶ ὑπέβαλε τὴν ὑποταγὴν τῆς πόλεως, ὑπεσχέθη δὲ ἐξ ὀνόματος τοῦ κοινοῦ νὰ συνεισφέρῃ ἑτησίως ἑννέα χιλιάδας γρόσια ὡς φόρον ὑποτελείας καὶ τελευταῖον παρεκάλεσε τὸν ἀρχιστράτηγον νὰ προστατεύσῃ τὴν πόλιν κατὰ τῆς τουρκικῆς ἀγριότητος.

Μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς ἡ πρεσβεία παρέμεινεν ἐν Ναυπλίῳ, διότι οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὴν δὲν ἐτόλμων νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς Ἀθήνας καὶ μάλιστα ὁ Μητροπολίτης, ὅστις τοῦτου ἕνεκα κατ' ἀπαίτησιν τῆς Πύλης καθηρέθη καὶ δι' ἀφορισμοῦ κατεκεραυνώθη πατριαρχικοῦ. Ἐν τούτοις προσελθόντες εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ ἄλλοι Ἀθηναῖοι, ἀνήγγειλαν εἰς τὸν ἀρχηγὸν ὅτι ὁ πασᾶς τῆς Εὐβοίας ἀπέστειλεν εἰς Ἀθήνας τριακοσίους ἵππεῖς πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς αὐτόθι φρουρᾶς.

Ὁ Ἑνετικὸς στρατὸς ἀφοῦ ἐξεδίωξε πανταχόθεν τῆς Πελοποννήσου τοὺς Τούρκους, ἐπὶ τὰ πρόσω βαδίζων ἐφθάσεν εἰς Κόρινθον, ὅπου εἶχεν ἤδη καταπλεύσει καὶ ὁ ὑπὸ τὸν Μοροζίνην στόλος. Ἐκεῖ λοιπὸν εὗρίσκετο ἐστρατοπεδευμένος ἀρχομένου τοῦ Σεπτεμβρίου 1687 καὶ διαβουλευόμενος περὶ τοῦ πρακτέου. Ἐν τῷ συγκροτηθέντι πολεμικῷ συμβουλίῳ ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς Μοροζίνης, καθυποτάξας τὴν Πελοπόννησον, ἀπέβλεπε νῦν πρὸς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, μελετῶν νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Χαλκίδος, ἵνα κυριεύσῃ τὸ ὀχυρώτατον ἐκεῖνο φρούριον καὶ ἐξασφαλίσῃ πάντοθεν τὴν διὰ θαλάσσης συγκοινωνίαν, ἐπρότεινε δὲ νὰ διαχειμάσῃ ὁ στρατὸς ἐν Κόρινθῳ καὶ Τριπολιτζᾷ, ὥστε ἐκεῖ ἐν ἀσφαλείῃ καὶ εὐπορίᾳ τῶν ἐπιτηδείων νὰ προπαρασκευασθῇ ἐπὶ τὴν κατὰ τῆς Εὐβοίας ἐκστρατείαν, αὐτὸς δ' ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ, ἀπηλλαγμένος ἄλλων φροντίδων, ἐπιδιοθῇ δραστηρίως εἰς τὰ περὶ τὴν διοργάνωσιν τῆς Πελοποννήσου· ἀντέκρουσε δὲ τὴν γνώμην τῶν φρονούντων ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐκστρατεύσωσιν ἀμέσως κατὰ τῶν Ἀθηναίων, λέγων ὅτι οὔτε τὴν Πελοπόννησον ἐκεῖθεν εὐκόλῳ ἦτο νὰ ὑπερασπισθῶσι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, οὔτε τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηναίων κυριευθεῖσαν συνέφερε νὰ διατηρήσωσιν, ὥστε θὰ ἠναγκάζοντο ἀποχωροῦντες καὶ ταύτην μετὰ τῆς πόλεως νὰ καταστρέψωσι καὶ τοὺς κατοίκους ἀπροστατεύτους νὰ ἐγκαταλείψωσιν εἰς τὴν ἐκδικητικὴν μανίαν τῶν Τούρκων, ἀμα δὲ νὰ ζημιώσωσι καὶ τὸ ταμεῖον τῆς Ἑνετικῆς πολιτείας, ἀποστεροῦντες αὐτὸ τῆς ἐξ ἑννέα χιλιάδων βεαλίων (γροσίων) ἐνιαυσίου εἰσφορᾶς τῶν Ἀθηναίων.

Πλὴν εἰς μάτην! ἡ γνώμη τοῦ Μοροζίνη ἀπεκρούσθη ἐν τῷ πολεμικῷ συμβουλίῳ καὶ ἐγένετο παραδεκτὴ ἡ ἀντίθετος, ἡ ὑποστηριζομένη

ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Καίνιξμαρκ καὶ τῶν ἄλλων μισθοφόρων, ἐνισχυθεῖσα δὲ ἐκ τῆς ἀρτίως ἀφικομένης δευτέρας πρεσβείας τῶν Ἀθηναίων. Ἡ πρεσβεία αὕτη [ἀποτελουμένη ἐκ τῶν εὐπορωτέρων προϋχόντων, ἦλθε παρακαλοῦσα τὸν Μοροζίνη νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν εἰς Ἀθήνας κἀθοδον, διότι οἱ Τούρκοι ἐγίνοντο ἀπειλητικώτεροι, καθόσον ὁ Ἑνετικὸς στρατὸς κατήρχετο πρὸς τὴν Στερεάν· μετὰ τὴν ἄλωσιν μάλιστα τῆς Κορίνθου ἀναφανδὸν πλέον ἠπειλοῦν ὅτι θὰ κατὰσχῃ τὰς περιουσίας τῶν Χριστιανῶν, διὰ νὰ μὴ περιέλθῃ εἰς χεῖρας κιαφίριδων (ἀπίστων) τοιαύτη πλουσιοπάροχος λεία¹. Ὅθεν ἐπείγουσα ἀνάγκη ἦτο νὰ καταληφθῇ ἡ Ἀκρόπολις ὑπὸ τῶν σωτῆρων Ἑνετῶν πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας αὐτῶν, ἐπανέλαθε δὲ καὶ τὰς περὶ ὑποταγῆς καὶ πίστεως διαθεβαιώσεις, ὑποσχθεῖσα ἅμα ὅτι θὰ συνδράμωσιν αὐτοὺς καὶ διὰ χρημάτων καὶ δι' ἀνδρῶν².

Ὅθεν ἀπεφασίσθη ν' ἀπάρῃ ἀπὸ τῆς Κορίνθου ὁ στόλος καὶ περιπλεύσας τὴν Πελοπόννησον νὰ προσεγγίσῃ εἰς Καλαμάκιον, διὰ νὰ παραλάβῃ ἐκεῖθεν τὸν ἐξ ἑννέα χιλιάδων καὶ ὀκτακοσίων ὀγδοήκοντα ἀνδρῶν ἀποβατικὸν στρατὸν καὶ τοὺς 870 αὐτοῦ ἵππους.

Τότε συνέβη καὶ περίεργόν τι ἐπεισόδιον, γνωστὸν γινόμενον ἐκ τοῦ ἡμερολογίου τῆς Ἀννης Ἀκερζέλμ. Ἐν δηλαδὴ ἐκ τῶν πλοίων τοῦ στόλου, ἐφ' οὗ ἐπέβαινεν ἡ σύζυγος τοῦ κόμητος στρατηγοῦ Καίνιξμαρκ, ἐπιστρέφον ἐκ τοῦ περίπλου ἀντὶ νὰ κατευθυνθῇ εἰς Καλαμάκιον, ὑπὸ τοῦ ἀνέμου φερόμενον ἐπλησίασεν εἰς Πειραιᾶ. Τὴν ἡμέραν δ' ἐκείνην κατὰ σύμπτωσιν εὗρέθη ἐν Πειραιεὶ καὶ ὁ Ἀγγλος πρόξενος Giraud, ἐλθὼν νὰ ἐπισκεφθῇ ἐμπορικόν τι πλοῖον ἀγγλικόν. Ὅθεν ἐπλησίασε τὴν εἰς τὴν ξηρὰν ἀποβᾶσαν κόμησσαν καὶ μυστηριωδῶς ἀνήγγειλεν εἰς αὐτὴν γερμανιστὶ ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως φρουρὰ μόλις συνεποσαῦτο εἰς τετρακοσίους ἄνδρας. Συνέστησε δὲ καὶ εἰς τοὺς συνοδεύοντας τὴν κόμησσαν νὰ εἶναι ἐπιφυλακτικοὶ καὶ νὰ ὁμιλῶσι μόνον γερμανιστὶ· εἶτα

¹ α Ὁ δὲ Σερασκιέρης τοῦ Μωρέως διωκόμενος, φεύγει μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς τὰ ὄρη τῶν Θηβῶν, καὶ καθ' ὁδὸν ἐφόνευσεν ὑπ' ἀγανακτῆσεως τοὺς ἐντυγχάνοντας Ῥωμαίους, λέγων ὅτι εἰσὶν αἴτιοι τῶν τῆς βασιλείας δυστυχημάτων. (Υψηλ. σ. 191).

² Ἐν Κορίνθῳ διατρίβων ὁ Μοροζίνης διενεόθη νὰ ἐνώσῃ τὰς δύο θαλάσσας τέμνων τὸν Ἴσθμόν· ἀλλ' οἱ μηχανικοὶ μελετήσαντες κατ' ἐντολήν του τὸ ἐγχείρημα, ἀπεφάνθησαν κατ' αὐτοῦ, ὅθεν καὶ ἐγκατελείφθη. Τὸ σχέδιον τοῦτο μετεφράσθη καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ ἐφημερίδι Ἀθηναίων τῷ 1836.

δὲ φανερά καὶ μεγαλοφώνως, ὥστε νὰ ἀκουσθῇ παρ' ὅλων τῶν παρευστώτων, εἶπεν ἀγγλιστὶ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν συναινοῦσι νὰ καταβάλωσιν εἰς τοὺς Ἑνετοὺς τὴν ζητηθεῖσαν εἰσφοράν.

Ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ οἱ ἐν τῇ Ἀκροπόλει Ἀθηναίων πεντακόσιοι Τούρκοι παρεσκευάζοντο θαρραλέως πρὸς ἄμυναν· καὶ ἐπειδὴ ἡ πόλις ἦν ἀτείχιστος, κατέφυγον εἰς τὸ φρούριον χάριν ἀσφαλείας καὶ οἱ ἐν τῷ ἄστει κατοικοῦντες τρισχίλιοι περίπου Μωαμεθανοὶ σὺν γυναίξιν καὶ τέκνοις, συναπαγαγόντες βίαν καὶ τινας ἐκ τῶν προϋχόντων Χριστιανῶν ὡς ὁμήρους. Ἐπεσκεύασαν δὲ τὰ βεβλαμμένα τείχη τοῦ φρουρίου ἀνύψωσαν τὸ πρὸς δυσμὰς, καὶ διὰ ν' ἀποκρούσωσι τὴν ἀπὸ τοῦ λόφου τοῦ Μουσαίου ἐνδεχομένην προσβολήν, ἀπεφάσισαν ν' ἀνεγείρωσιν ἀντικρὺ πυροβολεῖον. Ὄθεν καταρρίψαντες τὸν χαριέστατον ναῖσκον τῆς Ἀπτέρου Νίκης καὶ χρησιμοποίησαντες τὸ μαρμαρίνον ὑλικὸν ὡς παραγέμισμα, ἀνήγειραν ἐπ' αὐτοῦ ὑψηλὸν προμαχῶνα καὶ πυροβολεῖον. Κατὰ καλὴν δὲ σύμπτωσιν, ἴσως δὲ καὶ διότι δὲν ἦτο ἀνάγκη, ἀφῆκαν ἀέρραια σχεδὸν τὰ συγκροτοῦντα τὸν ναὸν τεμάχια, ὥστε μετὰ ἓνα καὶ ἥμισυ αἰῶνα κατωρθώθη ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἡ ἀναστήλωσις αὐτοῦ μεθ' ἱκανῆς ἀκριβείας καὶ τελειότητος¹.

Ἐξέπλευσε λοιπὸν ἐκ Καλαμακίου ὁ στόλος· ὁ δὲ Μοροζίνης πρὸς ἀποπλάνησιν τῶν Τούρκων καὶ διὰ ν' ἀπομακρύνῃ τῶν Ἀθηναίων τὰς ἐπικουρικές αὐτῶν δυνάμεις, διέταξε νὰ πλεύσῃ τὸ πλείστον τοῦ στόλου βραδέως πρὸς τὸν Εὐβοϊκὸν κόλπον, ὡς πρὸς ἐπίθεσιν δῆθεν κατὰ τῆς Χαλκίδος, ἐνῶ αὐτὸς μετὰ τῶν γαλερῶν, ἐφ' ὧν ἐπέβαινεν ὁ ἐπιβατικὸς στρατός, κατηυθύνθη πρὸς τὸν Πειραιᾶ. Τὸ στρατήγημα ἐπέτυχε, καθόσον μάλιστα οἱ Τούρκοι, βλέποντες ὅτι ἐχρόνιζεν ὁ Ἑνετικὸς στρατὸς ἐν Κορίνθῳ, ἐνόμισαν ὅτι ἐγκατελείφθη ἡ κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἐκστρατεία, ὅθεν καὶ ἐνθαρρυνθέντες ἤρχισαν νὰ καταδιβάζωσι πάλιν εἰς τὸ ἄστυ τὰ πράγματά των, ὅσα χάριν ἀσφαλείας εἶχον ἀναδιβάσει ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Ἰδόντες λοιπὸν αἰφνιδίως ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων τῆς Ἀκροπόλεως τῇ 11/21 Σεπτεμβρίου τὸν Ἑνετικὸν στόλον ἡγκυροβολημένον ἐν

¹ Αἱ ἀνασκαφαὶ καὶ ἡ ἐπανόρθωσις ἐγένοντο ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἀρχαιολόγου Λουδοβίκου Ῥός, μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ δεξιότητος, ὥστε ὀλίγοι μόνον ἐλλείψεις σήμερον παρατηροῦνται. Σημειωτέον ὅτι ὁ ὑπὸ τῶν συμπατριωτῶν του ὀνομασθεὶς κλέπτης Ἑλγῖνος κατώρθωσεν ἀνευρῶν ν' ἀρπάσῃ καὶ ἀπὸ τοῦ περικαλλοῦς τούτου οἰκοδομήματος τινὰς ἐκ τῶν μετωπῶν καὶ νὰ μεταφέρῃ πρὸς πώλησιν εἰς Ἀγγλίαν.

Πειραιεῖ καὶ τὸν στρατὸν κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποβίβασθέντα, κατεθρο-
νήθησαν καὶ καταληφθέντες ὑπὸ πανικοῦ, προτροπάδην ἅπαντες, σὺν
γυναιξὶ καὶ τέκνοις, συμποσούμενοι περὶ τοὺς τετρακισχιλίους, ἀνῆλθον
ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, συγκομίζοντες καὶ πᾶν ὅ,τι πολύτιμον σκεῦος
εἶχον ἐν τῇ πόλει. Ἠγγάρευσαν δὲ τοὺς Χριστιανοὺς πρὸς μετακόμισιν
τῶν πολεμεφοδίων καὶ τῶν ζωοτροφιῶν, δι' ὧν ἤλπιζον συντηρούμενοι
ν' ἀνθεξώσιν, ἕως οὗ φθάσῃ ἐπικουρία παρὰ τοῦ ἐν Θήβαις κατασκη-
νοῦντος Σερασκιέρη (ἀρχιστρατήγου) καὶ διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν.

Ἀλλὰ σφοδρότερον ἔτι ἐπαλλεν ἡ καρδία τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ φόβων
καὶ ἐλπίδων κραδαινομένη. Ἐπὶ ξηροῦ ἀκμῆς ἵστατο ἡ ζωὴ αὐτῶν,
διότι ἐνδεχόμενον ἦτο νὰ σφάξωσιν αὐτοὺς οἱ Τοῦρκοι ὡς ἀρνία, ἂν
ὕπνωπτεύοντο ὅτι ἐκ συνεννοήσεως καὶ κατὰ πρόσκλησιν ἦλθον οἱ Ἐνε-
τοί. Διότι τὴν πρώτην αὐτῶν πρεσβείαν εἰς Ναύπλιον, τὴν ἐπὶ κεφαλῇς
ἔχουσιν τὸν Μητροπολίτην, εἶχον μὲν καὶ αὐτοὶ πῶς νὰ δικαιολογήσω-
σιν ὅπωςδῆποτε, ἀποκηρύττοντες ὡς πρᾶξιν ἀπονενοημένην τινῶν ταρ-
χοποιῶν, κατεκεραύνωσε δὲ καὶ ὁ Πατριάρχης διὰ τοῦ συνήθους ἐκείνου
ἀφορισμοῦ, ὅστις παρηκολούθει, πρὸς τὸ θεαθῆναι καὶ κατὰ διαταγὴν
ἐννοεῖται τῆς Πύλης, πᾶν κίνημα ἀνταρσίας ἢ καὶ ἀπλῆς ἀνυποταξίας
Χριστιανῶν· ἀλλὰ ταῦτα δὲν καθυσύχάζον ἐπαρκῶς τοὺς ὑπόπτους καὶ
ἐξηγριωμένους Ὀθωμανούς. Ἐντεῦθεν λοιπὸν φοβερός καὶ ἐπικείμενος ὁ
κίνδυνος, ἐκεῖθεν δ' ἐκ Πειραιῶς ὑπέφωσκε καὶ προσεμειδία ἡ περιπόθη-
τος καὶ τοῖς ὑποδούλοις μάλιστα παμφιλτάτῃ ἐλευθερία. Τέλος ἀπεφα-
σίσθη νὰ σταλῇ ἀμέσως εἰς Πειραιᾶ τετραμελὲς πρεσβεία ἀπαρτιζο-
μένη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Δημητρίου καὶ Πέτρου Γάσπαρη, Σπυρίδωνος
Περούλη καὶ τοῦ διδασκάλου Ἀργυροῦ Μπεναλδῆ ἐν συνοδείᾳ καὶ ἐτέ-
ρων προύχόντων, διὰ νὰ ὑποβάλῃ εἰς τοὺς Ἐνετοὺς τὴν ὑποταγὴν
τῆς πόλεως¹.

¹ Ὁ Ἰωάννης Μπενιζέλος ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ μετέφρασεν αὐτολεξεῖ τὸν Α.
Λοκατέλλην (part. 2^a p. 3), ὅστις ὁμῶς παρέφθειρε τὸ ὄνομα Μπεναλδῆς εἰς
Bonaldi. Κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν μελῶν τῆς πρεσβείας ταύτης, ὡς καὶ τῆς προ-
γενεστέρας, ἐπροτιμήθησαν, ὡς φαίνεται, οἱ κάλλιον γινώσκοντες τὴν ἰταλικὴν
γλῶσσαν, οἱ δὲ ἀδελφοὶ Γάσπαροι καὶ διότι ὡς καθολικοὶ θὰ ἐτύγγανον μείζανος
συμπαθείας παρὰ τῷ Μοροζίνῃ καὶ μάλιστα ὁ Πέτρος Γάσπαρη καὶ ὁ Σπυρίδων
Περούλης, οἵτινες διέτριβον ἐν Βενετίᾳ μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν. Ἄλλος Δημη-
τρίος Περούλης ὑπογράφεται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 1793 ἐγγράφῳ τῆς Ἐθν. Ἑταιρείας
ἐν ἔτει 1669.

Τούτου γενομένου, κατὰ παράκλησιν τῆς πρεσβείας προαπεστάλη ὑπὸ τοῦ Ἀρχηγείου σῶμα ἐξ ἑκατὸν πεντήκοντα ἀνδρῶν, ἵνα προφυλάξῃ ἀπὸ τῶν ἀτακτημάτων τῶν ἐπερχομένων μισθοφόρων τὰς οἰκίας τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον κατεσκεύασαν προχείρους κρυφῶνας καὶ ἠσφάλισαν τὰ πολυτιμότερα αὐτῶν σκεύη.

Ἐφθασε τέλος πάντων ὁλόκληρος ὁ στρατὸς καὶ κατέλαβε τὰς ἐπικαιροτέρας θέσεις, ἕτερον δὲ ἀπόσπασμα κατηυλίσθη ἐντὸς τοῦ ἑλαιῶνος. Οἱ δὲ Τοῦρκοι ἱππεῖς, καλῶν ἐπιβαίνοντες ἵππων ἐπετίθεντο κατ' αὐτῶν ἀκροβολιστικῶς· καὶ ὁ μὲν στρατὸς ἐγρηγόρει καὶ ἀπέκρουεν αὐτοὺς κρατερῶς, ἀλλ' οὐχ ἥττον συνεχῶς καὶ ὅπου εὗρισκον Ἀθηναίους ἐπετίθεντο, καὶ ἄλλους μὲν ἀπεκεφάλιζον, ἄλλους δὲ ἀπῆγον αἰχμαλώτους. Ἐπὶ δὲ τοῦ λόφου τοῦ Μουσαίου (Σέγγιο τότε καλουμένου ὑπὸ τοῦ ὄχλου) ἐστήθησαν δεκαπέντε τηλεβόλα καὶ οὕτως ἐπὶ τῆς Πηνυκός, ἀπὸ δὲ τοῦ βράχου τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐσφενδόνιζον ἐπὶ τὴν Ἀκρόπολιν βόμβας τεραστίας πέντε μεγάλοι ὄλμοι¹. Καὶ ἐπὶ μὲν τινα χρόνον οἱ σκοπευταὶ ἀπετύγγανον, οὕτως ὥστε αἱ βόμβαι, ἀντὶ νὰ βλάπτωσι τοὺς πολεμίους, ὑπερτοξεύόμεναι ἐπανέπιπτον ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ ἐπὶ τῶν οἰκιῶν, τέλος δὲ ἐστήθη καὶ ἄλλο πυροβολεῖον πρὸς ἀνατολὰς καὶ εὐστοχώτεροι σκοπευταὶ ἀνέλαβον τὴν καταστροφὴν τῆς Ἀκροπόλεως. Μετὰ τριήμερον λοιπὸν κανονοβολισμόν, καθ' ὃν ἅπαντα τὰ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως κτίρια ἔπαθον ποικίλους ἀκρωτηριασμοὺς καὶ μάλιστα τὰ Προπύλαια, ἀναφλεχθείσης τῆς ἐκεῖ μικρᾶς πυριτιδαποθήκης, περὶ τὸ μεσονύκτιον τῆς 16/26 Σεπτεμβρίου 1687 μία ἐκ τῶν Ἑνετικῶν βομβῶν, κατασυντρίψασα τὴν στέγην τοῦ Παρθενῶνος, ἀνέφλεξε τὴν ἀποταμιευθεῖσαν ἐκεῖ πυρίτιδα. Τρομερὰ ἠκούσθη τότε ἐκπυρσοκρότησις, καθ' ἣν ἡ Ἀκρόπολις καὶ ἡ πόλις ἐσεισθήσαν ἐκ θεμελίων, ὁ δὲ Παρθενῶν, τὸν ὅποιον ἐσεβάσθησαν καὶ οἱ βαρβαρῶτεροι τῶν ἐπιδρομέων, διετηρεῖτο δὲ μέχρι τῆς ὥραν ἐκείνης σχεδὸν ἀκέραιος, ἀνετράπη καὶ κατεστράφη κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τῶν φημιζομένων τότε ἐπὶ πολιτισμῷ Ἑνετῶν, ἀρχηγοῦντος τοῦ Μοροζίνη.

Εἶναι ἀληθῶς ἀκατανόητον ὅτι εὗρέθη ἄνθρωπος νὰ κρημνίσῃ τὸν Παρθενῶνα μετὰ τοσαύτης ψυχραιμίας καὶ ἀπαθείας ὅλως ἀδικαιολογῇ-

¹ Κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Μοροζίνη (σταθμεύοντος διαρκῶς, φαίνεται, ἐντὸς τῶν γαλερῶν ἐν τῷ λιμένι τοῦ Πειραιῶς, ὅπου συνεκροτοῦντο καὶ τὰ πολεμικὰ συμβούλια) τὴν 23 Σεπτεμβρίου ἤρξαντο τοῦ πυρὸς ὁ τηλεβόλα καὶ τέσσαρες ὄλμοι.

του, ἀφοῦ εἶχε προαποφασισθῇ ἐν πολεμικῇ συμβουλίᾳ νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἡ πόλις, θεωρηθείσης ἀσυμφόρου τῆς ἐν αὐτῇ διαμονῆς¹.

Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ στρατός τοῦ Μοροζίνη συνεκροτεῖτο ἐκ Γερμανῶν (Ἀννοβερικανῶν καὶ Σαξόνων), Ἰταλῶν, Μελιταίων ἱπποτῶν καὶ Σουηδῶν, ἐκ τῶν μᾶλλον δηλαδὴ πεπολιτισμένων λαῶν ἢ νομιζομένων τούλάχιστον τοιούτων. Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ ἄνδρες ἐρρηξαν, λέγει ἡ ἱστορία, ἅπαντες ὡς ἐξ ἐνὸς στόματος κραυγὴν ἀγαλλιάσεως, ὅτε εἶδον τὸν Παρθενῶνα κρημνιζόμενον ἐν μέσῳ τῶν φλογῶν.

Ὡστε ὀρθῶς ἀποφαίνεται καὶ ὁ Daru, μελαγχολικῶς φιλοσοφῶν, ὅτι πολλὰ καὶ θαυμαστὰ μνημεῖα κατεστράφησαν ὑπὸ μὲν τῶν βαρβάρων ἐνεκὰ ἀμαθείας, ὑπὸ δὲ τῶν πεπολιτισμένων λαῶν ἐξ ἄγρίας μανίας.

Μετὰ τοῦ Παρθενῶνος κατεκάρησαν καὶ πλεῖστα τῶν παρακειμένων οἰκημάτων καὶ τριακῆσιοι Τοῦρκοι ἐφρονεύθησαν ἐκ τῆς ἀναφλέξεως. Τότε τὸ θάρρος τῶν πολιορκουμένων ἠλαττώθη κατὰ πολὺ, ὅπως δῆποτε ὁμῶς ὑπελείπετο αὐτοῖς ἢ ἐκ τῆς ἀναμενομένης ἐπικουρίας τοῦ Σερασκιέρη ἐλπίς. Ἀλλ' ὅτε εἶδον ἐκ τῶν ἐπάλξεων καὶ τοῦτον τρεπό-

¹ Ἐκατὸν τριάκοντα πέντε ἔτη βραδύτερον ἐπολιορκεῖτο καὶ πάλιν ἡ Ἀκρόπολις, ἀλλ' ὄχι ὑπὸ Ἑνετῶν. Πρὸ ἐνὸς ἔτους οἱ Ἕλληνες εἶχον διαρρήξει τὰ δεσμὰ τεσσάρων αἰώνων δουλείας καὶ μία δρᾶξ τῶν νέων τούτων ἡρώων ἐπολιορκεῖ τώρα τοὺς ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως περιδεεῖς τυράννους, αὐτοὺς ἐκείνους οἵτινες μέχρις ἐξοντώσεως κατεδίωξαν τὴν ἐλληνικὴν φυλὴν καὶ ἐζύμωσαν τὸ γῶμα τῆς Ἑλλάδος διὰ τοῦ αἵματος ἀναριθμητῶν θυμάτων. Ἐκεῖ ἐπάνω λοιπὸν συνεσπειρώθησαν τὰ ἄγρια θηρία καὶ διὰ νὰ τ' ἀναγκάσωσι νὰ παραδοθῶσιν ἀπεφασίσθη ὁ βομβαρδισμός. Καὶ ὅμως ἡ ἐλληνικὴ προσωρινὴ Κυβέρνησις, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὁ μετὰ τῶν Ἑλλήνων συναγωνιζόμενος Γάλλος συνταγματάρχης Vautier ἐζήτησε τοὺς ἀναγκαιοῦντας πρὸς τοῦτο ὄλμους, ἔγραψε πρὸς αὐτὸν τὰ ἑξῆς: «Ἐνθυμοῦ ὅτι ἐν τῇ Ἀκροπόλει περικλείονται τὰ πολυτίμα τῆς ἀρχαίας τέχνης λείψανα, τὰ ὁποῖα καὶ αὐτὸς ὁ πανδαμάτωρ χρόνος ἐσεβάσθη. Φεῖδον τῶν ἀριστουργημάτων τῶν ἡμετέρων προγόνων ὥς εὐχρηθῶμεν δὲ καὶ τῇ Ἀθηνᾷ νὰ προφυλάξῃ τὸν ναὸν αὐτῆς ὑπὸ τὴν κραταιὰν αἰγίδα». (Mémoires du colonel Vautier sur la guerre actuelle des Grecs, Paris 1823). Ὁ Laborde ἐν Athènes au XV, XVI et XVII siècles, ὅθεν ἐσταχυολογήθησαν ἐν μέρει τὰ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως, προσπαθῶν πλὴν ἀνεπιτυχῶς νὰ δικαιολογήσῃ τὸν βανδαλισμὸν τῶν Ἑνετῶν, ἀνυψώνει τὴν Ἀκρόπολιν εἰς πρῶτης τάξεως φρούριον καὶ ὡς τὸ ἰσχυρότερον ἐξ ὧν ἐξεπύρθησαν οἱ Ἑνετοί, παρ' ὀλίγον καὶ τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Μονεμβασίας ἀνώτερον! ὥστε νὰ μὴ φανῇ παράδοξον καὶ ὅτι ἐξ ἀνάγκης δῆθεν διέταξε νὰ βομβαρδισθῇ.

μενον εις φυγήν υπό του Καϊνιζμαρκ, τότε πλέον απελπισθέντες παρεδόθησαν τῇ 19/20 Σεπτεμβρίου¹ υπό τοὺς ἐξῆς ὁρους :

« Ἀφοῦ καταθέσῃ τὰ ὅπλα καὶ ἀπασαν ἐν γένει τὴν πολεμικὴν ἀποσκευὴν, ἀφήσῃ δὲ ἐλευθέρους τοὺς αἰχμαλώτους Χριστιανοὺς καὶ τοὺς Αἰθίοπας, ν' ἀπέλθῃσι φέροντες ἐπ' ὤμων ὅσα ἂν βούλωνται· παρείχετο δὲ αὐτοῖς πενθήμερος προθεσμία, ἵνα ἐκποιήσῃσι ὅσα πράγματα δὲν ἠδύναντο νὰ φορτωθῶσι. Φθάσαντες δὲ εἰς Πειραιᾶ νὰ ναυλώσῃσι ἰδίαις δαπάναις πλοῖα, ἐφ' ὧν νὰ διαπεραιωθῶσιν εἰς Σμύρνην». Μετὰ τὴν λήξιν τῆς προθεσμίας διςχίλιοι καὶ πεντακόσιοι Τούρκοι, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδία, καὶ πεντακόσιοι στρατιῶται ἐξῆλθον τῆς Ἀκροπόλεως καὶ κατηυθύνθησαν εἰς Πειραιᾶ. Καθ' ὁδὸν ὁμῶς, παρὰ τὰς συνθήκας, ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν οἱ ἀρπακτικώτεροι τῶν μισθοφόρων καὶ ἄλλους μὲν ἐγύμνωσαν, ἄλλων δ' ἀπήγαγον τὰς γυναῖκας ἢ τὰς θυγατέρας. Πολλὰ δ' ἐκ τῶν πολυτίμων σκευῶν καὶ ἐνδυμάτων οἰκειοθελῶς κατέλιπον ἐν μέσῳ τοῦ δρόμου τινὲς τῶν Τούρκων, ἀποκαμώντες ἔνεκα τοῦ δυσαναλόγου πρὸς τὰς δυνάμεις των βάρους².

Ἀπῆλθον τέλος δι' ἐξ φορτηγῶν πλοίων οἱ διασωθέντες, πλὴν τριακοσίων, οἵτινες ἐπροτίμησαν ν' ἀσπασθῶσι τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα καὶ νὰ μείνῃσιν ἐν Ἑλλάδι.

Κατελήφθη λοιπὸν ἡ Ἀκρόπολις ἔμπλεως ἐρειπίων καὶ πτωμάτων ἀτάφων, ὑπὸ τῶν καταστροφῶν αὐτῆς Ἑνετῶν, κατω δὲ ἐν τῇ πόλει διενεμήθη ὁ ἐπίλοιπος ξενικὸς ἐκ μισθοφόρων στρατὸς καὶ διωρίσθη φρούραρχος αὐτῆς ὁ Ἑνετὸς Δολφίνος.

¹ Ὁ κατὰ λέξιν ἀντιγράψας τὸν Dagu ἱστοριογράφος τῆς Τουρκίας Χάμμερ ὁρίζει τὴν 22 Σεπτεμβρίου, ἀποδεικνύουσιν ὅμως αὐτὸν ἀνακριθῆ αἱ ἐπίσημοι ἐκθέσεις τοῦ Μοροζίνη.

² Ἡ Ἄννα Ἀχερζελμ, ἡ συνοδὸς τῆς γυναῖκος τοῦ ἀρχιστρατήγου Καϊνιζμαρκ, ἀποθαυμάζει ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτῆς τὰ πολυτελῆ κεντήματα καὶ τὴν τελειότητα τῶν τουρκικῶν ὑφασμάτων, καὶ λυπεῖται ὅτι, ὡς ἐκ τινων περιστάσεων, δὲν ἠδυνήθησαν οἱ στρατιῶται ν' ἀποκομίσῃσι πλούσια λάφυρα ἐκ Ναυπλίου, ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἀλλαχόθεν. Ἐξ ἐπιστολῆς σηματοφόρου Γερμανοῦ (Lahorde, Documents p. 313) μεταφράζω τὰ ἐξῆς : «Οἱ Τούρκοι ἐπώλησαν ἀντὶ μηδαμηνοῦ τιμήματος πράγματα σπάνια καὶ πολύτιμα, καὶ εὐχαρίστως θὰ ἠγόραζον ἱκανά, ἀλλ' ἀδύνατος ἡ μεταφορά. Φαντασθῆτε ὅτι οἱ στρατιῶταί μας ὁδοιποροῦντες ἐν ὥρᾳ φλογεροῦ καύσωνος φέρουσιν ὑποχρεωτικῶς ἐπ' ὤμων τὰς σκηνὰς καὶ τὰ στηλώματα αὐτῶν καὶ πολλῶν ἡμερῶν προμήθειαν ἄρτου καὶ δοχεῖα παντοῖα καὶ τὸν βαρὺν ὅπλισμόν».

Ὁ Μοροζίνης διανοεῖτο μετὰ βραχείαν ἀνάπαυσιν νὰ πορευθῇ πανστρατιά εἰς Εὐβοίαν καὶ νὰ προσβάλλῃ ἀμέσως τοὺς ἐν Χαλκίδι Τούρκους, καταπεπληγμένους ὄντας ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων Ἑνετικῶν θριάμβων. Ἀλλ' ἐν τῷ συγκροτηθέντι ἐπὶ τῆς ἐν Πειραιεὶ ναυαρχίδος πολεμικῇ συμβουλίῳ ἡ πλειονοψηφία ἀπεφάνθη ὅτι ἡ ὑπάρχουσα δύναμις τοῦ στρατοῦ ἦν ἀνεπαρκὴς πρὸς τὸ ἐγχείρημα. Ὅθεν ἀπεφασίσθη νὰ διαχειμάσωσιν ἐν Ἀθήναις, ἀναμένοντες νέας ἐπικουρίας.

Τότε πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς μετὰ τοῦ Πειραιῶς καὶ τῶν πλοίων συγκοινωνίας ἀνηγέρθησαν κατὰ διαστήματα τῆς ὁδοῦ τρεῖς πύργοι, ἐκ τῶν λίθων τῶν ἀρχαίων μακρῶν τειχῶν ὡχύρωσαν δὲ καὶ μέρος τῆς παραλίας, ἀγγαρεύσαντες εἰς τὰς ἐργασίας ταύτας καὶ τοὺς Ἀθηναίους.

Μεταμορφώθησαν λοιπὸν καὶ πάλιν αἱ Ἀθηναὶ ἀπὸ ἵτουρκικῆς εἰς ὀρκαγκικὴν πόλιν καὶ ἐνεπλήσθησαν βοῆς καὶ θορύβου ἀλλογλώσσων ἀνθρώπων. Ἐσίγησαν δὲ οἱ μιναρέδες τῶν τζαμιῶν, ἀφοῦ ἐπὶ δύο καὶ πλέον κατὰ συνέχειαν αἰῶνας καθ' ἑκάστην ἀπὸ τῆς κορυφῆς αὐτῶν ὁ μουεζὶν ἐκάλει τοὺς πιστοὺς εἰς προσευχὴν. Ἐν τῶν τζαμιῶν, πιθανώτατα τὸ Φετιχέ, μετετράπη εἰς ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρσοπαγίτου, κατὰ διαταγὴν τοῦ Μοροζίνη, καὶ ἐτελέσθη ἐπίσημος δοξολογία ἐπὶ τῇ νίκῃ παρισταμένων τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ τοῦ ἐπιτελείου αὐτοῦ. Δύο δὲ ἄλλα μετεποιήθησαν τὸ μὲν εἰς ἐκκλησίαν λουθηρανικὴν, τὸ δὲ εἰς καθολικὴν. Οἱ Ἀθηναῖοι, μὴ βλέποντες οὐδαμοῦ τὸ ἄγριον τοῦ Τούρκου βλέμμα, ἀνέπνευσαν ἐλευθέρως καὶ ἰδοξολογοῦν τὸν Ὑψιστον διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολήν, ἔτριβον δὲ τὰς χεῖρας ἐν ἀγαλλιάσει πιστεύσαντες ὅτι ἐσώθησαν πλέον ἀπὸ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ. Οἱ Ἑνετοὶ καὶ οἱ σύμμαχοι μισθοφόροι ἐφέροντο πρὸς αὐτοὺς προσηνῶς. Ἡ σύζυγος μάλιστα τοῦ ἀρχιστρατήγου Καίνιζμαρκ καὶ ἡ ἀκόλουθος αὐτῆς Ἄννα Ἀκερζελμ, ἀπὸ τοῦ ἡμερολογίου καὶ τῶν ἐπιστολῶν τῆς ὁποίας ἀρκετὰ ἐσταχυολόγησαν οἱ περὶ τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἱστορίας ἀσχοληθέντες, ἐπεσκέφθησαν κατ' οἶκον πολλὰς τῶν Ἀθηναϊκῶν οἰκογενειῶν καὶ ἐθαύμασαν τὴν ἐπικρατοῦσαν παρ' αὐταῖς φιλοφροσύνην καὶ εὐμάρειαν. Αἱ οἰκοδέσποιναὶ κατὰ τὸ καὶ σήμερον διασωζόμενον ἔθος προσέφερον εἰς τοὺς φιλοξενουμένους ἀναψυκτικὰ ποτά, μελίπηκτα ποικίλα καὶ ἐκλεκτοὺς καρπούς, προσαγορεύουσαι τὴν κόμησάν διὰ τοῦ ἡ ἀφεντιά της¹. Ὁ δὲ λογιώτερος τῶν κατοίκων ἱατρὸς Γεώργιος ὁ

¹ Ἡ Ἀκερζελμ σημειοῖ ὡς ἀκατανόητον καὶ περίεργον τὴν συνήθη προσηγορίαν τῇ ἀφεντιά σας.

Κρής¹ ανέλαβε τὸ τοῦ ξεναγοῦ ἔργον, ἀστειευόμενος ἐνίοτε πρὸς τὰς κυρίας καὶ λέγων ὅτι εἴλεε τὸ γένος ἀπὸ τοῦ Περικλέους. Τὸν πολὺ-γλωττον τοῦτον ἱατρὸν γνωρίζομεν καὶ ἐκ τῆς περιηγήσεως τοῦ Σπὸν, ὅπου περιγράφεται ὁ εἰς τῶν τριῶν πεπαιδευμένων ἐν Ἀθήναις ἀνδρῶν, ὧν οἱ ἑτέροι δύο ἦσαν ὁ Μητροπολίτης καὶ ὁ ἡγούμενος τῆς Καισαριανῆς Ἐζεκιήλ Στεφάνης. Ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἱατροῦ ἐπεσκεύεθσαν αἱ κυρίαι τῶν ἀξιωματικῶν τὰ ἀξιοθέατα μνημεῖα. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ δεσποινὶς Ἀκερζελμ. δὲν ἐνεθουσιάσθη ἐκ τῶν ἐξηγήσεων τοῦ ἱατροῦ, διότι γράφει πρὸς τοὺς γονεῖς αὐτῆς ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀγνοοῦσι τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως των.

Τὰ πάντα λοιπὸν κατ' ἀρχὰς ἐφαίνοντο προσμειδιῶντα εἰς τοὺς Ἀθηναίους, μηδὲν τότε ὑποπτεύοντας ὅτι τόσῳ πικρῶς θὰ μετανοήσωσι διὰ τὴν πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς εὐπιστίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ, ἐπειδὴ τὸ ἱππικὸν τοῦ ἐν Θήβαις ἐδρεύοντος Στρασκιέρη δὲν ἔπαυεν ἐπιτιθέμενον κατὰ τῶν ἐξω τῆς πόλεως σκηνοῦντων ἀγροτῶν, φρονεῖον, διαρκάζον τὰς ἐπαύσεις καὶ ἀπάγον αἰχμαλώτους, ἐνεκὰ δὲ τούτου ὁ ξενικὸς στρατὸς ἠναγκάζετο νὰ μένη διαρκῶς ἀγρυπνος, ὁ Μοροζίνης ἀπεφάσισε νὰ χρησιμοποίησῃ τὸ πλῆθος τῶν εἰς τὴν πόλιν χάριν ἀσφαλείας συρρευσάντων ἀγροτῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες ἐθεωροῦντο παρ' αὐτοῦ μάχιμοι καὶ ἀνδρεῖοι. Ὅθεν ἐσχημάτισεν ἐκ τούτων πέντε λόχους καὶ ἔδωκεν εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν ὅπλα, διὰ νὰ τὰ διανείμωσιν εἰς τοὺς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν αὐτῶν ἀνδρας· ἀλλὰ καὶ εἰς τινὰς Ἀθηναίους διένειμεν ὅπλα, ἵνα καταστήσῃ αὐτοὺς θαρραλεωτέρους καὶ ἐτοίμους ἐν ἀνάγκῃ πρὸς ἄμυναν², σκοπεύων ἂν ἐπετύγχανε διὰ τῶν ἐγγχωρίων Ἀλβανῶν ἡ δοκιμή, ν' ἀντικαταστήσῃ τοὺς ξένους μισθοφόρους, κατὰ τῆς ἀπληστείας καὶ ἀπειθαρχίας τῶν ὁποίων εἶχον ἐγερθῇ πολλὰ παράπονα.

Ἀλλ' ἡ πρόσκαιρος εὐπραγία τῶν Ἀθηναίων διαταράχθη ἐκ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς πανώλους. Ὁσημέραι ἡ ὀλεθρία νόσος, ἀφοῦ ἐθέρισε τὴν Πελοπόννησον, καίτοι μεγάλως ἐλαττωθέντος καὶ ἀραιωθέντος τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων πολεμικῶν καταστροφῶν, κατήρχετο νῦν καὶ εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα. Μισοῦντος τοῦ Δεκεμβρίου ἀνεφάνησαν πολλὰ κρούσματα μεταξὺ τοῦ στρατοῦ, προσεβλήθησαν δὲ καὶ τινες Ἀθηναῖκαί οἰκογένειαι. Τότε ὁ φρούραρχος Δολφίνος

¹ Οἱ πλείστοι τῶν ἐν Ἑλλάδι ἱατρῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας κατήγοντο ἐκ Κρήτης.

² A. Locatelli part. 2 p. 24.

συνέστησε λοιμοκαθαρτήριο, ἔνθα ἐκαθαρίζοντο καὶ ἀπελυμαίνοντο οἱ ὑποπτοι, ἐνοσηλεύοντο οἱ πάσχοντες, ἔκαυσε δὲ καὶ τρεῖς οἰκίας, ἐν αἷς συνέβησαν θάνατοι ἐκ νοσήματος. Καὶ μεθ' ὅλας ὁμῶς τὰς προφυλάξεις ἡ νόσος ἀντὶ νὰ ἐλαττωθῇ ἠϋξανε καὶ μετεδίδετο μεθ' ὁρμῆς εἰς τὸν στρατόν. Τὸ μίasma ἐξηπλοῦτο καὶ εἰς τὰς νήσους καὶ καθ' ὅλον τὸν Εὐβοϊκὸν κόλπον μέχρι Βόλου.

Ταῦτα βλέπων ὁ Μοροζίνης συνεκάλεσε πολεμικὸν συμβούλιον τῇ 2 Ἰανουαρίου 1688 (κατὰ τὸ νέον ἡμερολόγιον) ἢ 1687 (κατὰ τὸ Ἑνετικὸν ἡμερολόγιον), ἐν ᾧ ἀπεφασίσθη νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἡ πόλις καὶ νὰ συγκεντρωθῇ ὁ στρατὸς χάριν προφυλάξεως εἰς τόπον ὑγιεινότερον. Ταυτοχρόνως συνεζητήθη, ἂν πρὸ τῆς ἐγκαταλείψεως ἦτο ἀνάγκη νὰ κατασκαφῇ ἡ πόλις καὶ ν' ἀνατραπῇ ἡ Ἀκρόπολις.

Εὐτυχῶς τὸ καταχθόνιον τοῦτο σχέδιον ἐματαιώθη ὄχι ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν τέχνην, ἀλλ' ἐνεκα ἐλλείψεως χρόνου καὶ ἐργατῶν. Ὅθεν ἐκρίθη ἐπαρκὲς νὰ περιαιρεθῶσι μόνον τὰ τεῖχη τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἡ πόλις νὰ μείνῃ ὡς εἶχεν, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς Χριστιανοὶ νὰ μετακομισθῶσι δι' Ἑνετικῶν πλοίων εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἥτις εἶχεν ἀνάγκην κατοίκων, καὶ εἰς τὰς ἄλλας Ἑνετικὰς κτήσεις.

Ὅτε ἡ ἀπαισία αὕτη εἰδησις ἐκοινολογήθη καὶ ἤκουσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι ὁ λυτρωτὴς αὐτῶν Μοροζίνης διανοεῖτο νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς Ἀθήνας, αὐτοὺς δὲ χάριν εὐσπλαγγνίας νὰ διασκορπίσῃ μακρὰν τῆς ποθεινῆς πατρίδος, κατελήφθησαν ὑπὸ μεγάλης ἀθυμίας καὶ ἔλεγον πρὸς τοὺς Ἑνετούς: «Τοιαύτη δίδεται ἡμῖν ἀμοιβή; προσεκαλέσαμεν ὑμᾶς ὡς σωτῆρας χριστιανούς! καὶ τῶρα μᾶς βιάζεστε νὰ φύγωμεν ἀπὸ τὴν πατρίδα, ἐγκαταλείποντες πᾶσαν ἡμῶν τὴν περιουσίαν!» Τότε οἱ προεστώτες, κατ' ἐντολὴν τῆς κοινότητος, ἐκέτευσαν τὸν Μοροζίνην νὰ μὴ ἐμμείνῃ εἰς τόσον ἄδικον καὶ ἀπάνθρωπον ἀπόφασιν, ἀλλὰ ν' ἀφήσῃ μόνον μικρὰν φρουρὰν ἐκ τριακοσίων μισθοφόρων ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως· αὐτοὶ δὲ ὑπέσχοντο νὰ συνεισφέρωσι μὲν πάραυτα εἴκοσι χιλιάδας γρόσια, νὰ συγκροτήσωσι δὲ στρατὸν ἐκ τρισχιλίων Ἀθηναίων καὶ Ἀλβανῶν καὶ νὰ συντηρῶσιν ἐξ ἰδίων ὁλόκληρον τὴν φρουρὰν ἐπὶ ἓν ἔτος. Τοὺς τριακοσίους ξένους μισθοφόρους ἐζήτηουν ἰδίως ὡς ἱκανοὺς πρὸς χειρισμὸν τοῦ πυροβολικοῦ καὶ ἐκγύμνασιν τῶν νεοσυλλέκτων.

Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην ἀπέκλινε καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν μισθοφόρων Καϊνιξμαρκ καὶ ὑπέβαλε τὴν πρότασιν ἐν πολεμικῷ συμβουλίῳ· ἀλλ' ὁ Μοροζίνης ἀντέταξε τὸ δυσχερὲς τῆς τροφοδοσίας, ὡς ἐκ τῆς ἀπὸ τῆς

θαλάσσης ἀποστάσεως· εἶπε δὲ ὅτι εὐκολώτερον θὰ ἦτο εἰάν περιωρίζετο ὁ ὀλικὸς ἀριθμὸς εἰς χιλίους μόνον ἄνδρας ὀχυρουμένους ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἀπεχώρουν δὲ οἱ ἐπίλοιποι διὰ τῶν πλοίων. Ἀλλὰ καὶ τότε παρουσιάζετο ἄλλο ἀνυπέρβλητον ἐμπόδιον ἢ ἐλλειψὶς ἱκανοῦ ὕδατος, διότι αἱ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως δεξαμεναὶ ἦσαν ἀνεπαρκεῖς. Τὸ ἀληθὲς ὅμως εἶναι ὅτι ὁ Μοροζίνης ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ παρεδέχετο νὰ ἐλαττωθῇ ὁ πράγματι ὀλιγὰριθμὸς αὐτοῦ στρατός, ἀποσπωμένων τριακοσίων ἐκλεκτῶν ἀνδρῶν. Αἰτιολογῶν δὲ τὴν περὶ ἐγκαταλείψεως τῆς πόλεως ἀπόφασιν πρὸς τὴν Ἑνετικὴν Γερουσίαν, ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων ὅτι, ἀφοῦ οἱ κάτοικοι ἐξ ἀνάγκης ἐμελλόν νὰ ἐγκαταλείψωσιν τὴν Ἀττικὴν, δὲν ἔβλεπε τί θὰ ὠφελεῖτο τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐκ πόλεως ἐρημωθείσης, ὥστε νὰ διατηρῇ ἐν αὐτῇ φρουράν!

Οἱ Ἀθηναῖοι μαθόντες τὰ μελετώμενα καὶ προβλέποντες ὅτι θὰ ἐγκαταλείψωσιν τὴν πόλιν, παρεκάλεσαν τὸν Μοροζίνην νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς δύο πλοῖα, διὰ νὰ μεταφέρουν δι' αὐτῶν εἰς Ζάκυνθον καὶ εἰς Ναύπλιον τὰ πολυτιμότερά των πράγματα, σκοπεύοντες νὰ ἐξασφαλίσωσι τὰς οἰκογενεῖας των ἐν ἀνάγκῃ ἐσχάτῃ ἐν Σαλαμῖνι καὶ Αἰγίνῃ. Ὡστε ἐκείθεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἐπιβλέποντες τὰς περιστάσεις, εἰάν μὲν ἐπιτύχῃ ἢ κατὰ τῆς Εὐβοίας ἐκστρατεία νὰ ἐπανέλθωσιν ἐν τῷ ἄμα εἰς τὴν πατρίδα, εἰάν δὲ ὄχι, νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἰς ἄλλας νήσους. Προσεφέροντο δὲ νὰ καταταχθῶσιν οἱ μαχιμώτεροι ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ ἀγίου Μάρκου καὶ νὰ συναγωνισθῶσιν μετὰ τῶν Ἑνετῶν κατὰ τὴν μελετωμένην ἐκστρατείαν, ἐξ ἧς ἐξηρτᾶτο καὶ τῆς πατρίδος ἡ ὑπαρξίς.

Ἐκτὸς δὲ τοῦ ἐπικειμένου διασκορπισμοῦ ἀνεφύη καὶ νέος κίνδυνος, ἤρχισαν οἱ μισθοφόροι νὰ ὑποβλέπωσι τοὺς ἐγγωρίους καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου 1688 (ἢ 1687 κατὰ τὸ Ἑνετικὸν ἡμερολόγιον) ἀνεκαλύφθη ὅτι παρσκευάζεται ὑπὸ τινων διαρπαγῇ καὶ λαφυραγωγία τῆς πόλεως, ἀλλὰ κατεστάλη ἐγκαίρως διὰ τῶν δραστηρίων ἐνεργειῶν τοῦ φρουράρχου καὶ τῆς αὐστηρᾶς τιμωρίας τῶν ὑποκινήτων.

Ἐνῶ δὲ τοιοῦτοι καὶ τοσοῦτοι κίνδυνοι ἐπεκρέμαντο, ἡ ἀπαισία πανώλης ὁλονέν ἐξηπλοῦτο καὶ ἐθέριζε τὸν στρατόν, πυκνότεραι δὲ καὶ ὀχληρότεραι ὁσημέραι ἐγίνοντο αἱ ἐπιδρομαὶ τοῦ Σερρασιέρη. Τούτων οὕτως ἐχόντων διέταξεν ὁ Μοροζίνης τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐτοιμασθῶσι πρὸς ἀπόπλουν· διὰ νὰ τοὺς παρηγορήσῃ δέ, ὑπέσχετο ὅτι ἡ πολιτεία θὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς ἐκπατριζομένους γαίαν μείζονος ἐκτάσεως τῶν

ἐγκαταλειπομένων, ἐν Πελοποννήσῳ ἢ καὶ ἐν οἰαδὴποτε ἄλλῃ ἐκ τῶν νεωστὶ κυριευθεισῶν χωρῶν, συγχρόνως δὲ καὶ ἀποζημιῶσιν χρηματικὴν ἀνάλογον ἐκάστῳ τῶν φυγάδων.

Περίλυποι λοιπὸν καὶ ὀδυρόμενοι οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς πατρίδος, κατῆλθον μετὰ τῆς κινητῆς αὐτῶν περιουσίας εἰς Πειραιᾶ, περιφρουρούμενοι ὑπὸ ἀποσπάσματος ταχθέντος πρὸς ὑπεράσπισίν των κατὰ τῶν μισθοφόρων τῶν ἐκδηλούντων τάσεις πρὸς διαρπαγὴν καὶ λεηλασίαν. Ἐπιβίβασθέντες δὲ ἐπὶ Ἑνετικῶν πλοίων ἀπέπλευσαν, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες ὡς ἀρχηγοὺς καὶ ἐφόρους οἱ μὲν εἰς Ναύπλιον τὸν Σπυρίδωνα Περούλην, οἱ δὲ εἰς Αἴγιναν τὸν Δημήτριον Γάσπαρην καὶ οἱ εἰς Σαλαμίνα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Πέτρον Γάσπαρην. Τῶν προκρίτων τούτων Ἀθηναίων διέσωσεν ἡμῖν τὰ ὀνόματα ὁ ἱστορικὸς Λοκατέλλης.

Ἡ νῆσος Σαλαμίς, κοινῶς Κούλουρη καλουμένη καὶ μέχρι σήμερον, ἐχρησίμευεν ἀνέκαθεν ὡς πρόχειρον καταφύγιον τοῖς Ἀθηναίοις κατὰ τὰς δεινὰς αὐτῶν περιπετείας, διὰ τὸ ἄφανές καὶ ἀπόκρυφον οὕτως εἶπεῖν τῆς θέσεως. Ἐκεῖ λοιπὸν καὶ πάλιν πλείστα οἰκογένεια ἐζήτησαν ἄσυλον καὶ δι' ἄλλην αἰτίαν· διότι ἐκεῖθεν, ἀναμένουσαι τὴν εὐκαιρίαν πρὸς ἐπάνοδον εἰς τὴν πεφιλημένην πατρίδα, ἀκινδύνως ἠδύναντο ἐνίοτε νὰ καλλιεργῶσι καὶ τὰ γειτνιαζόντα ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς κτήματά των δι' ἀκατίων λάθρα περαιούμενοι ἐκ τῆς νήσου.

Καὶ οὕτω μὲν ἐξεπατρίσθησαν οἱ πλείστοι τῶν κατοίκων σημειούμενοι εἰς ἕξ περίπου χιλιάδας· οἱ δὲ ὑπολειφθέντες δι' ἔλλειψιν πλοίων παρηκολούθησαν τοὺς Ἀλβανοὺς διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ τῶν ὁρέων πορευθέντες εἰς Πελοπόννησον, ἐκτὸς τινων παρατόλμων ἀνδρῶν, οἵτινες προτιμήσαντες τοὺς μεγίστους τῶν κινδύνων ἀντὶ τοῦ ἐκπατρισμοῦ, ἀπεφάσισαν νὰ ὀχυρωθῶσιν ὅπως ὅπως ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ μετὰ τινων ἄρματολῶν ἐκ τῶν τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος νὰ ὑπερασπίσωσι μέχρι τελευταίας ἀναπνοῆς τὸ πάτριον ἔδαφος.

Ταῦτα ἐγένοντο ὑπερμεσουῦντος τοῦ μηνὸς Μαρτίου 1688 (ν. ἡμ.). Μετὰ δὲ τὴν ἀπέλευσιν τῶν Ἀθηναίων ὁ Μοροζίνης, πρὶν ἐγκαταλείψῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ τὰς Ἀθήνας, ἐθεώρησε καλὸν ν' ἀποστείλῃ εἰς Βενετίαν ὡς τρόπαιον τῶν κατορθωμάτων του ἔργα τινὰ τέχνης ἐκ τῶν καλλίστων, καὶ ἐκλέξας τὰ ἄριστα, τὰ ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος ἀνάγλυφα, ἀνέβιβασεν ἀμέσως καὶ ἐκ τοῦ προχείρου διὰ κλιμάκων τεχνίτας, διὰ νὰ τὰ ἀποσπᾶσιν· ἀλλ' ἐνῷ ἀνεσθῆκων τὸ

συγκρατοῦν αὐτὰ γείσον, διὰ μιᾶς ὅλα ἐκείνα, τὰ πνοῆς μόνον στερούμενα συμπλέγματα, ὥσεί φρικιάσαντα ἐκ τῆς ἐπαφῆς τῶν βεβήλων ἐκείνων χειρῶν, ἀπεχωρίσθησαν βιαίως ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ ἀετώματος καὶ καταπεσόντα κατὰ γῆς συνετρίβησαν εἰς θρύμματα! . . .

Οὔτε ὁ Ξέρξης, οὔτε ὁ Σύλλας οὔτε ἄλλος τις ἐκ τῶν βαρβάρων ἐπιδρομέων τοσοῦτον ἐπροξένησεν ὄλεθρον, ὅσον ὁ ἀνιερώτατος καὶ πάντων βαρβαρώτατος Φραγκίσκος Μοροζίνης, ὁ διὰ τὰ κατορθώματά του *Πελοποννησιακὸς ἐπικληθεὶς* καὶ μὲ τὸ τοῦ Δόγου ἀξίωμα τιμηθεὶς. Ὁ ἀπαίσιος οὗτος ἀνὴρ ὁ διὰ κρημνισμάτων ἀρξάμενος καὶ ἐν μέσῳ ἐρειπίων τελειώσας τὸ καταστρεπτικὸν ἔργον του, ἀφοῦ εἶδε διαφεύγοντα τῶν χειρῶν του τὰ ἀνθρώπινα ἀγάλματα, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν πρὸς τὰ τετράποδα καὶ συναθροίσας ὅσους εὗρε λέοντας, ἓνα ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἄλλον παρὰ τὸ Θησεῖον καὶ τρίτον πρὸ τοῦ Πειραιικοῦ λιμένος, ἐφόρτωσεν εἰς τὸ ἑτοιμὸν νὰ ἐκπλεύσῃ εἰς Βενετίαν πλοῖον. Τοῦ ἀρχηγοῦ τὸ παράδειγμα φιλοτίμως μιμηθέντες καὶ οἱ παρακολουθοῦντες αὐτὸν μισθοφόροι, ἐφορτώθησαν λαφύρων καὶ κατῆλθον πανστρατεῖα εἰς Πειραιᾶ, ὅθεν ἐξέπλευσαν τῇ 6 Ἀπριλίου 1688. Οἱ εἰς τὴν Σαλαμῖνα καταφυγόντες Ἀθηναῖοι εἶδον τὸν στόλον πλέοντα μακρόθεν πλησίστιον καὶ ἐκ βάθους ψυχῆς βεβαίως κατηράσθησαν τοὺς καταστροφεῖς τῆς πατρίδος αὐτῶν.